

Wer iz wer

De dichter Jacob Glatstein

Willy Brill

In menige literatuurbespreking wordt Jacob Glatstein de grootste Jiddisje dichter van zijn tijd genoemd. Dat in sommige van zijn verzen de moeilijkheidsgraad hoog is, wordt niet ontkend. Jacob Glatstein (1896-1971) werd geboren in het Poolse Lublin, dat toen onder Russisch bewind stond. Hij groeide op in een verlicht religieus gezin. Zijn vader Jitschok werkte in de kledingindustrie en was een groot liefhebber van moderne Jiddisje literatuur. Zijn moeder Jite-Rochl stamde af van een eerbiedwaardige rabbijnenfamilie.

Jacob ging naar het cheider, studeerde vervolgens Choemesj en Gemore, en doorliep het gymnasium. Dankzij zijn vader maakte hij al op jonge leeftijd kennis met de Jiddisje literatuur, hij begon zelf te schrijven, en reisde als dertienjarige naar Warschau om Perets te ontmoeten en hem zijn geschriften voor te leggen. Vanwege het Poolse antisemitisme stuurden zijn ouders hem in 1914 naar een oom in New York en amper een paar maanden later debuteerde hij in *Di fraje arbetersjtme* met zijn verhaal *Di geferleche froi*.

Toch meende hij in deze nieuwe omgeving zijn dromen om schrijver te worden niet te kunnen waarmaken. Hij legde zich ijverig toe op de kennis van de Engelse taal, en met financiële hulp van zijn familie ging hij in 1918 rechten studeren aan de universiteit. Wel bleef hij schrijven en leverde journalistieke bijdragen aan diverse bladen. Maar met zijn eerste Jiddisje gedichten had hij minder succes. Redacteur Janovski van *Di fraje arbetersjtme* keurde ze af en gaf hem het advies zijn rechtenstudie voort te zetten en geen dichter maar advocaat te worden. Pas toen

hij zijn liederen instuurde onder het vrouwelijk pseudoniem 'Klara Blum', plaatste genoemde redacteur zijn poëzie en wijdde een prijzend artikel aan de dichteres.

De eerste dichtbundel die Glatstein publiceerde, verscheen in 1921 onder zijn eigen naam en had zelfs als titel *Jacob Glatstein*, met andere woorden, hij was zowel de auteur als de inhoud van zijn liederen. Hij leek daarmee zichzelf, zijn aanwezigheid in een voor hem verwarrende wereld, te willen definiëren.

Een van de gedichten in deze bundel is getiteld '1919', het jaar van de burgeroorlog in Rusland na de revolutie van 1917, en een periode van bloedige pogroms in Polen en de Oekraïne. Hij, Jankl de zoon van Jitschok (een identificatie met Jakob, de zoon van aartsvader Isaak), zoekt woorden om zijn *ik* kenbaar te maken, een *ik* dat lotsverbonden is met zijn volk, ook al heeft hij het verlaten en zich veilig gevestigd in New York. Maar van zijn *ik* herkent hij alleen nog het 'pintele', het puntje, het klinkerteken in het Hebreeuws-Jiddisje schrift, dat verwijst naar *dos pintele jid*, de essentie van het jood-zijn.

De laatste tijd is er geen spoor meer te vinden
van Jankl de zoon van reb Jitschok,
slechts een klein rond pintele
dat verdwaasd door de straten rolt
met opgeschroefde, lompe ledematen.
De Opperheer heeft met zijn hemelblauw
de hele aarde omcirkeld
en er is geen ontsnappen aan.

In een tweede gedicht uit dezelfde bundel toont hij zijn bekommernis om de toekomst van zijn volk:

אונדזער דור

ס'ציטערט די קנויט פֿון אונדזער דור.
האַ, מענטשן רגעדיקע.
לאָמיר, אויף גיך, אויסקריצן אין מאַרמאָר אונדזערע מעשים.
אין ביכער פֿאַרשרייבן אונדזערע נאָמען.

ציגל צו ציגל לייגן פֿאַר אונדזער רום.
וועלן מאַרמאָר און ביכער וועגן אויף אונדזערע קינדער
און בלאַנדזשן וועט כאַטש אונדזער האַנט אין רים,
ווען עס וועט אַפּפּאַנקען די קנױט פֿון אונדזער דור.

Ons geslacht

Van ons geslacht flakkert de lont.
Ho, mensen van een minuut.
Laten we rap onze daden in marmer krassen.
Onze naam in boeken schrijven.
Tegel aan tegel voegen vanwege onze faam.
Marmer en boeken zullen wegen op onze kinderen,
dan zal onze hand nog door de ruimte dwalen,
als de lont van ons geslacht zal zijn gedoofd.

De wijze prozaglimlach van het Jiddisj

Glatstein hanteert de Jiddisje taal uiterst origineel, hij zoekt en vindt een uitdagerende beeldspraak, die niet alleen bedoeld is als vormvernieuwing, maar een andersoortige uitdrukking moet geven aan de inhoud. Geen inhoud die louter persoonlijke emoties weergeeft, zoals bij de Jiddisje dichters die zich *Di Joenge* noemden, met wie hij in het begin van zijn dichtersloopbaan in contact kwam. Di Joenge waren nauwelijks politiek of maatschappelijk georiënteerd. Het waren estheten, die hun ervaringen tot pure dichtelijkheid transformeerden, ze schreven een verstilde poëzie in kunstzinnig metrum en rijm. Glatstein gaf toe dat hun taal verfijnd en gepolitoerd was, 'uit gebarsten vaatwerk hebben ze een bijna perfect instrumentarium voor kleuren en halftonen geschapen', maar voor hem was het een poëzie die slechts haar eigen heil zocht. Hij kon niet begrijpen hoe een dichter het ene gedicht over the *subway*, het andere over het zand bij de zee, en het derde over de liefde voor een meisje in hetzelfde ritme kon schrijven.

'De ware dichter luistert naar zijn innerlijke stem, observeert zijn innerlijk panorama, hoe caleidoscopisch, tegenstrijdig, onhelder en verwarrend dat ook moge zijn.' Zo staat het verwoord in het manifest *In zich* (Introspectief) dat hij in 1919 samen met de dichters A. Glanz

Leyeles en N. Minkov opstelde. Voor de chaos van het eigen innerlijk – een afspiegeling van de buitenwereld – had Glatstein een andere taal nodig, een middel tot communicatie, spreektaal. Hij noemde het ‘de wijze prozaglimlach van het Jiddisj’.

Hoe poëtisch spreektaal kan zijn, bewijst hij in een van de gedichten uit zijn bundel *Fraje ferzn* uit 1926.

Oif main tswejhoendertste geboirntog
(fragment)

*Wi langsam di tsait kricht far mir.
Wi flign lebn mentsjn oen sjtarbn.
Ober mit tsiterdike hent sjraib ich sjoin fargelte zichroines,
wer wejst wi lang.
Sjtile gesjtorbene fraind maine, wi ejnzam iz main lebn on aich.
Sjtile gesjtorbene fraind maine, wi ir lebt in mir.
Roite mitog. Roeike went.
Di sjtilkejt foen inewejnuk haldzt di sjtilkejt foen droisn.
Ich zits oen tracht.
Main lib waib iz awekgeform oif a faëton tsoe gast.
Maine tswej toibn, der zoen mit der tochter zainen oich geforn.
Ich bin ejner alejn. In tsimer flatert zejer oentertenike libe tsoe mir.
s'Koemen on maine fraind. Mir zitsn ale in gertndl
oen rejdn wegn soides foen werter.
Rejdn foen Got on moire.
Di jingere foen oendz rejdn foen toit.
Mir zitsn oif wejche kisjns oen rejdn
foen ejbikejt, toit oen gramatik.
Di dinst derlangt oendz alemen glezer wain.*

Op mijn tweehonderdste geboortedag

Hoe langzaam kruipt de tijd voor mij.
Als vliegen leven mensen en sterven.
Maar met bevende handen schrijf ik reeds vergeelde memoires,
wie weet hoe lang.

Mijn zwijgende dode vrienden, hoe eenzaam zonder u is
mijn leven.
Mijn zwijgende dode vrienden, hoezeer leeft u in mij.
Rode namiddag. Rustgevende muren.
De stilte in huis omhelst de stilte daarbuiten.
Ik zit en denk na.
Mijn lieve vrouw is per koets op visite gegaan.
Mijn twee duifjes, mijn zoon en mijn dochter, zijn ook weg.
Ik ben alleen. In de kamer fladdert hun willige liefde voor mij.
Mijn vrienden komen langs. Wij zitten bijeen in de tuin
en bespreken het mysterie van woorden.
Spreken zonder vrees over God.
Onze jongeren over de dood.
We zitten op zachte kussens en praten
over eeuwigheid, dood en grammatica.
De meid serveert ons glazen met wijn.

Elf jaar later, in 1937, geeft hij zijn bundel *Jidisjtaitsjn* uit, een neerslag van zijn speurtocht naar een strikt individuele poëtische stijl. De naam is afgeleid van *Ivve-taitsj*, het archaische Jiddisj dat gebruikt werd voor het vertalen en becommentariëren van Hebreeuwse Bijbelteksten. In deze bundel experimenteert Glatstein met neologismen en wonderlijke woordcombinaties, die zowel ironie als distantie inhouden. Hij brengt zijn theorieën van het *inzichisme* in praktijk, hetgeen betekent dat niet wordt gestreefd naar schoonheid omwille van de schoonheid. Volgens hem kan er geen schoonheid bestaan zonder de diepere betekenis van beelden te benoemen. Van belang is banale vergelijkingen te vermijden, alsmede overbodige adjectieven, die alleen maar een last zijn. Een 'verre' afstand voegt naar zijn mening weinig toe aan de afstand, evenmin als 'witte' sneeuw de sneeuw anders maakt. Het is beter het juiste woord te zoeken, ook al is het geen *mooi* woord volgens populaire maatstaven. Een *juist* woord is per definitie mooi. Glatstein onderschat zijn lezers niet, hij spreekt degenen aan die bereid zijn de nuances van zijn woorden te doorgronden.

Hieronder enkele fragmenten van een lang gedicht waarin hij de onbegrijpelijkheid van het bestaan tot uitdrukking lijkt te brengen.

De titel alleen al kost hoofdbreken.

*Tsoe a fraind wos wil
zich nisjt brechn dem
loksjnbret wail es
iz azoi oich sjwer tsoe
gejn oif jogd wen
di biks iz
sjtoempik oen di
libe iz
tsertlech wi
an alte
koldre*

*Oen es iz sjwer tsoe foenandern
alts in wertertoemel foen roisjiker
iore foen taitsj oen zog oen mejn
oen farkert mit stiresdiker ainsjtimi-
kejt wen a blat is posjet grin
oen koeporroit in winter-onzog
[...]*

*Di gantse geografje iz nisjt tsoem
farzindikn ober baim joched
oifn sjwartsapl
wert dos drai mol tsoem taiwl
oemfarsjtendlech oen dos lebn
di zoine roeft oen patert op
alts azoi sjnel oen in sjloemper
a kloemper lebn a sjejder erd
wos dem kolektiv art
knap oen nart zich az
er iz ejbik
wen er iz sjoin nitodl
iz er a martirer mit
a monoement in hant*

**Aan een vriend die
de noedelplank¹ niet
wil breken, omdat het
zo al moeilijk genoeg is
op jacht te gaan als
je buks
onklaar is en de
liefde
zacht als
een oude
deken**

En het is zwaar alles uiteen te zetten ²
in het woordengeweld van luidruchtig
Hebreeuws, van Jiddisj, van woord en betekenis
en andersom, met tegenstrijdige eenstemmig-
heid, terwijl een blad gewoon groen is
en koperrood bij winter-op-komst.

[...]

De hele geografie is niet
te versmaden, maar op het netvlies
van het individu
wordt het drie-duivels nog aan toe
onbegrijpelijk, en het leven, die dame
van lichte zeden, lokt en verspilt
alles zo snel en slonzig:
een klont leven, een steenworp aarde
waar het collectief geen snars
om geeft en zichzelf wijsmaakt
dat het eeuwig is.

Wanneer het tot niets is vergaan
is het een martelaar met
een gedenkteken in de hand.

Niet verwonderlijk dat zijn tijdgenoot, de schrijver en essayist Lamed Shapiro, schreef: 'Veel van zijn gedichten begrijp ik niet. Het lijken wel raadsels. Wie wil daar zijn hoofd over breken? Het leven is zo al moeilijk genoeg.'

Collega-dichter Moïse Lejb Halpern daarentegen onderkende de authenticiteit van Glatstein: 'Ik heb eens ergens een verhaal gelezen over een kunstenaar die in een oerwoud leefde. Aan een inboorling liet hij zijn levensgrote afbeelding van een mens zien en vroeg naar diens mening. Het antwoord luidde: "Beste man, wat doe je als je aan de hemelpoort komt en God vraagt je waarom je zijn schepping hebt nagebootst zonder ziel?" Jankl, de zoon van reb Jitschok heeft zichzelf geschilderd met zijn hele bloedende ziel.'

Goede nacht, wereld

In april 1938 voorziet Glatstein de catastrofe die het joodse volk bedreigt. Hij publiceert zijn beroemd geworden lied 'A goete nacht dir, welt',³ een kreet van alarm en protest tegen een wereld die onverschillig toeziet. Het gedicht maakte veel indruk en werd in een kleine tweehonderd artikelen in kranten en tijdschriften becommentarieerd.

*A goete nacht, brejete welt.
Groise, sjtinkendike welt.
Nisjt doe, nor ich farhak dem toier.
Mit dem langen chalat,
mit der faierdiker geler lat,
mit dem sjtoltsn trot,
oif main ejgenem gebot –
gej ich tsoerik in geto.
[...]
Ich gej tsoerik tsoe dales ames,
foen Wagners gets-moezik tsoe nign, broemen.
Ch' koesj dich, farkoltnt jidisj lebn
S'wejnt in mir di frejd foen koemen.*

Goede nacht, wijde wereld.
Grote stinkende wereld.
Niet jij, maar ik smijt de poort dicht.

In mijn lange kaftan,
met de vlammege gele ster,
met trotse tred,
op eigen gebod –
keer ik terug naar het getto.
[...]
Ik keer terug naar mijn vier armlengtes grond,
van Wagners afgodsmuziek naar de zingzang van de nigoen.
Ik kus je, verwaarloosd Jiddisj leven.
Vreugdetranen schrei ik om mijn komst.

Kort daarna schrijft hij het profetische vers 'Wegener', 'Wagens'. Gedeporteerde oude mannen klimmen uit wagens en komen terecht in een soort niemandsland. Deuren staan wijd open maar niemand verwelkomt hen. Ze zien in elkanders ogen dezelfde schrik en hetzelfde gebed:

*Az s'wet koemen der toit
zol ich nor nit blaibn der lebediker ejner
Farze mich nisjt mit maine dine bejner.*

Als de dood komt,
laat mij niet als enige in leven
Zie mij niet over het hoofd met mijn broze gebeente.

De rampzalige gebeurtenissen in Europa worden het centrale thema in zijn poëzie. In *Gedenklider* (1943) probeert hij de Sjoa te doorgronden, en komt tot de pijnlijke ontdekking dat ook de joodse God tot as zal vergaan.

On jidn

*On jidn wet nisjt zain kejn jidisjer Got.
Gejen mir, cholile, awek foen der welt,
farlesjt zich dos licht foen dain orem getselt.
Wail zint Avrohom hot dich in wolkn derkent
hostoe oif ale jidisje penimer gebrent,
foen ale jidisje oign gesjtralt,*

oen mir hobn dich gefoeremt in oendzer gesjtalt.

[...]

Zonder joden zal er geen joodse God meer zijn.
Als wij – god verhoede – van de wereld verdwijnen,
dooft het licht in je arme tent.
Want sinds Abraham jou in een wolk heeft herkend,
vlamde je op elk joods gezicht,
straalde je uit alle joodse ogen,
en wij vormden je naar onze beeltenis.
[...]

Aan het eind van deze overpeinzing, wanneer intussen elke herinnering aan de Schepper is verbleekt, de sterren niet meer schitteren, en de dauw op het dode gras weent, wellen deze prachtige zinnen op:

Wer wet dich cholemen?

Wer gedenken?

Wer wet dich lejkenen?

Wer wet dich benken?

Wer wet tsoe dir, oif a farbenkter brik,

awek foen dir, kedej tsoe koemen tsoerik?

Wie zal je dromen?

Wie je gedenken?

Wie je ontkennen?

Wie je begeren?

Wie zal over een brug van verlangen naar je toe,
van je weg, om weer terug te keren?

Zijn scherpe uitspraak dat de joodse God zal verdwijnen belet hem niet het woord tot hem te richten, al bekent hij dat zijn handen leeg zijn, dat hij geen geschenken meebrengt, geen offers en geen Bijbelcitaten met een kapore-hindl⁴. Dit alles heeft hij allang van zich afgeworpen.

In vaders schaduw

In 1953 verschijnt de bundel *Dem tatns sjotn*, Vaders schaduw. Zijn toon wordt gelatener, al schuilt her en der de ironie. In een gedicht, getiteld 'Zonder boosheid', vraagt hij de Opperheer hem te ver-lichten,

maar maak het niet té licht,
heb een beetje geduld
adem geen vrees over mij uit
en vertaal (*fartaitsj*) mij niet
naar verdwijning.
Verslind mij met een glimlach
als een tedere kannibaal.
Verslik je niet
met een 'goetmorgn'
en lach niet om mijn
vreemd-excentrieke 'goet-jor'.
En als ik toch een keer schreeuw,
kijk dan uit, grijp me niet
te heftig bij de keel.

Jacob Glatstein was ook een begaafd essayist. Hij publiceerde meer dan zeshonderd essays, voornamelijk literaire kritieken, boekbesprekingen, en verhandelingen over joods culturele onderwerpen. Over het verdwijnen van de Jiddisje taal in het Amerikaans-joodse leven schreef hij in 1963 een indringende column in het Jiddisje dagblad *Morgn Zjoernal*. Hij vroeg zich af hoe het mogelijk was geweest dat 'vanaf het allereerste begin [van de immigratie] tienduizenden lezers een taal hebben gelezen met de bijgedachte dat ze die taal moesten afleren. Ouderen verwaardigden zich het Jiddisj te behouden voor de luttele jaren die ze nog te leven hadden, maar hun kinderen schermde ze af van de woorden op hun lippen. Geen volk heeft zijn nationale schatten zo verwaarloosd als joden hebben gedaan door afscheid van het Jiddisj te nemen. Het is een zeldzame gift. Wie het Jiddisj opgeeft, verliest meer dan alleen een taal.'⁵

אַרומגעשימלט

די געשמאַקע ייִדישע קללות פֿון אונדזער יונגער גאַס,
די געזויערטע און געכריינטע,
די איינגעפֿעסלטע און געשטעלטע,
די מוטערלעכע, די נישט געמיינטע,
די אונטערוועלטישע, מאַרק-זיצערישע,
באַלעגאַליש-צעשעלטע,
וואָס האָבן פֿאַרווילערט,
פֿאַרשאַרפֿט אונדזער צונג,
ווען זי איז נאָך לעבעדיק געווען און יונג,
זיינען איצטער אַרומגעשימלט,
אַרומגעהימלט מיט לויטער הייליקייט.
דאָס ייִדישע מויל איז געפֿשרט מיט הייסע געוויינער.
אונדזערע קינדער שפּילן זיך אויף שטום-לשון.
ייִדישע ווערטער זיינען טרויעריקע איידלשטיינער,
וואָס ליגן אין שאַכטלעך שטויב פֿאַרלאָשן.

Beschimmeld

De smeuiġe Jiddisje vloeken uit onze jeugd,
ingelegd, geconfituurd,
gepekeld en gezuurd,
verwensingen van moeders, niet in ernst gezegd,
het schimpen van rabauwen, van kwaaiemarktvrouwen,
het schelden van koetsiers –
hebben onze tong, toen ze nog bruisend was en jong,
gespitzt en aangewitzt.
Beschimmeld zijn ze nu,
opgehemeld tot iets heiligs,
de Jiddisje mond, met tranen gereinigd.
Onze kinderen spelen stommetje.
Jiddisje woorden, trieste edelstenen,
liggen dof in een stoffig trommeltje.

Zijn verknochtheid aan de Jiddisje taal moet wel het bastion geweest zijn vanwaaruit hij zijn poëzie schreef. Ook al zette hij zich vaak tegen oude waarden af, zijn verstand legde toch voortdurend verbanden met de roerselen van zijn ziel, wat tot grote verschillen in zijn gehele oeuvre heeft geleid. Dat lijkt paradoxaal maar die verschillen komen voort uit één bron: een innerlijke rijpheid en een sterke individualiteit.

עלטער

דין און דורכזיכטיק
די ליבשאַפֿט פֿון עלטערע יאָרן.
באַוועגסט זיך אומזיכער
אויף לײַב ווי אויף ערד.
מיט רעכענונג נעמסטו די קראַפֿט דײַנע שפּאַרן,
דערשפּירסט דעם שטאַך פֿון יעדער טאַג, וואָס איז דיר באַשערט.

ס'איז דיר אַ שאַד וואָס האָסט פֿאַרזען
אַזויפֿיל זונפֿאַרגאַנגען.
און בלומען, בײַמער און גראַז
קריצן אײַן אין דיר דאַרניקע געזאַנגען.

טרעטסט אויפֿן לעבן ווי אויף גלאַז.
שאַטנס קריגן פֿאַר דיר אַ טיפֿן באַטײַט,
נעמסט אָן אַ קילן שמײַכל ווי אַ געשאַנק,
ווערסט קאַרג אויף גאַטס שפֿע פֿון צײַט.

Ouderdom⁶

Dun en doorzichtig
wordt liefde met het klimmen der jaren.
Je beweegt je omzichtig,
wankel van lichaam als op wankele grond.
Je berekent hoe je krachten te sparen,
je voelt de angel van elke gegunde dag.

Het spijt je te hebben gemist
zoveel zonsondergangen.
Bloemen, bomen en gras
etsen in jou hun doorngezangen.

Je zet op het leven je voet als op glas.
Schaduwen krijgen voor jou diepe zin,
een koele glimlach neem je aan als een gave,
je wordt zuinig op Gods tijdsmyriaden.

Noten

- 1 De noedelplank is het symbool van het huiselijk leven.
- 2 Voor iets meer duidelijkheid heb ik leestekens geplaatst.
- 3 Uit: Gedenklider (1943).
- 4 Een haan die op Grote Verzoendag boven het hoofd werd geslingerd om zich van zonden te bevrijden.
- 5 Morgn Zjoernal, 19 juli 1963, geciteerd in J.A. Fishman, *Yiddish: Turning to Life*.
- 6 Uit: Dem tatns sjotn (1953).

Literatuur

- Leksikon foen der naier jidisjer literatoer. Marstin Press, Inc., New York 1956
- Shlomo Bickel, *Sjraiber foen main dor*. Farlag Matones, New York 1958
- S. Nigler, *Jidisje sjraiber foen tswantsikstn jorhoendert*. Alweltlecher Jidisjer Koeltoer-kongres, New York 1973
- American Yiddish Poetry*. University of California Press, Berkeley/Los Angeles 1986
- Ruth R. Wisse, *A Little Love in Big Manhattan*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1988
- Benjamin Harshav, *The Meaning of Yiddish*. Stanford University Press, Stanford, Cal. 1990
- Joshua A. Fishman, *Yiddish: Turning to Life*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia 1991